
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Г. Д. Болотова
науковий співробітник Інституту
економіко-правових досліджень
НАН України

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ЗБИТКИ, НЕЗАКОННО ЗАВДАНІ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ключові слова: відповідальність держави, незаконні (протиправні) рішення, дії та бездіяльність, збитки (шкода), органи державної влади, суб'єкти господарювання.

З 1 січня 2004 р. правове регулювання «вертикальних» правовідносин, тобто відносин, що виникають у сфері господарювання між господарюючими суб'єктами, з одного боку, і органами державної влади, наділеними владними повноваженнями, з іншої, віднесено до предмету правового регулювання Господарського кодексу України (далі — ГК України). Тому великий інтерес у цьому питанні представляє історія становлення правового інституту відповідальності держави за збитки (шкоду), завдані незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні владних повноважень (в подальшому — відповідальність держави за збитки (шкоду), незаконно завдані суб'єктам господарювання). Адже неможливо займатись дослідницькою роботою сучасних проблем такої відповідальності без дослідження історії даного питання. Натомість екскурс в історію, виділення певних етапів дозволить не тільки краще розглянути процес становлення і розвитку цього правового феномену, але й дасть змогу відтворити більш цільну, реалістичну картину сьогоденного стану українського законодавства в цій царині. Це, в свою чергу, допоможе визначитись відносно того, наскільки в Україні цей правовий інститут відповідає стандартам і зразкам європейського континентального та міжнародного права і що необхідно ще зробити, щоб виправити ситуацію.

В сучасній юридичній літературі взагалі відсутні монографічні праці, присвячені проблемам відповідальності держави за збитки (шкоду), неправомірно завдані саме суб'єктам господарювання. Відсутні і серйозні журнальні статті по цій проблематиці. В тих же не багатьох роботах, що написані уже в ринковий час, інститут відповідальності скоріше згадується, ніж досліджується, або їх автори торкаються цієї проблеми в цілому (О. П. Віхров [1], О. П. Подцерковний [2], В. Е. Беляєвич [3]). У сучасній навчальній і

© Г. Д. Болотова

науковій літературі проблема відповідальності держави розглядається виключно в плані невиконання (неналежного виконання) договірних зобов'язань. Ті ж роботи, які написані в період адміністративно-командної економіки, із зрозумілих причин не відповідають вимогам сучасності. Тільки останнім часом на пострадянському просторі (в основному в Російській Федерації) з'явилися декілька цікавих робіт, присвячених цій проблемі (Н. А. Кірілова [4], О. В. Михайленко [5], С. Ю. Ріпінський [6]). Але й вони написані в цивільно-правовому руслі, що не дивує через відсутність там Господарського кодексу.

Тому, метою дослідження є окреслення питань, які стосуються законодавчого забезпечення реальної відповідальності держави за збитки, (шкоду), незаконно завдані суб'єктам господарювання, і які мають принципове значення для правозастосування, але на сьогоднішній день належним чином не врегульовані на основі аналізу розвитку відповідного законодавства в історичній ретроспективі.

Отже, якщо проводити екскурс в історію становлення інституту відповідальності держави, то, очевидно, слід починати з римського права. У зв'язку з цим (враховуючи тему дослідження) одразу виникає питання, чи знало римське право цей інститут взагалі і, зокрема, інститут відповідальності держави за незаконні дії її посадових осіб при здійсненні ними яких-небудь владних (публічних) функцій? Що стосується першої половини питання, то практично всі дослідники римського права одностайно визнають, що воно знало як такий інститут відповідальності держави, але тільки в договірних (майнових) відносинах держави з приватними особами [7, с. 32; 8, с. 63–71]. Тепер щодо другої частини поставленого вище питання. Тут висновки дослідників протилежні. «Римське право, — вказує О. В. Михайленко, — не знало і не могло знати інституту відповідальності держави за дії посадових осіб при здійсненні ними будь-яких владних функцій» [5, с. 5]. Посягання на права та інтереси окремих приватних осіб (ремісників, торговців тощо) розглядалися як приватне правопорушення. Тобто діяло правило класичного генерального делікту, згідно з яким у випадку заподіяння кому-небудь шкоди відповідальність покладалася не на державу, а на конкретну винну особу [9, с. 32].

Подібний стан речей щодо інституту відповідальності держави зберігся і в державах феодальної Європи та Азії. Державна влада там, як і в період домінування у Римі, була доведена до абсолютної шляхом її концентрації в руках одноособово глави держави — короля (суверена). Останній володів дуже широкими повноваженнями при прийнятті загальнообов'язкових актів, в розпорядженні державною скарбницею, в командуванні армією, у сфері зовнішньої політики і судової влади тощо. Тому даний період від часів виникнення римського права і до кінця майже XVIII ст. прийнято називати в літературі періодом повної безвідповідальності держави (перший етап) [5, с. 5].

Позитивні зміни в розвитку інституту відповідальності держави були започатковані у кінці XVIII ст., коли суспільством, її кращими представниками була усвідомлена необхідність підпорядкувати безмежну, абсолютну владу суверена (короля) та інших феодальних власників у майнових відносинах нормам права і судочинства, побудувати нове громадянське суспільство, яке було б засноване на ідеях гуманізму і справедливості. Суспільство, особливо філософи, просвітителі, а також буржуазія, що зароджувалася, не хотіли уже миритися зі своїм підневільним положенням, з тими, хто стояв над законом. В результаті ідея державного відшкодування шкоди, завданої її посадовими особами при здійсненні публічних функцій, отримала визнання в суспільстві і не могла не знайти свого відображення в законодавстві.

Але все ж таки першою на порядок денний європейських законодавців була поставлена ідея відшкодування державою збитків не господарюючим суб'єктам, а фізичним особам, які були незаконно притягнуті до кримінального переслідування. Що стосується відшкодування збитків (шкоди) суб'єктам господарювання, то тут прогрес намітився тільки під кінець XVIII ст. — початок XIX ст. після проведення кодифікаційних робіт в галузі цивільного права у цілому ряді європейських країн (Австро-Угорщині, Пруссії, Баварії, Франції, Італії, Бельгії та ін.). Типовою для багатьох країн Європи стала норма, яка передбачала персональну відповідальність посадових осіб держави, але не держави як такої, оскільки «вважалось, що держава не може бути неправою» (другий етап). Тому вина посадової особи в заподіянні збитків (шкоди) не переносилася на державу, що «відповідало концепції повного, «суверенного» імунітету держави» [10, с. 13]. Винятком були тільки деякі невеликі німецькі королівства, землі, які першими в Європі ввели безпосередню відповідальність держави у вигляді загального правила за будь-які незаконні дії своїх органів та посадових осіб [5, с. 17]. І тільки після того, як більшість німецьких земель (держав) у своїх законодавчих актах закріпили інститут відповідальності держави (скарбниці) за шкоду, яку спричинили її чиновники, він знайшов своє відображення у загальноімперському законі від 22 травня 1910 р. З часом принцип безпосередньої відповідальності держави у подібних випадках був встановлений у ст. 131 Веймарської конституції 1919 р. і в ст. 34 Конституції ФРН 1949 р. Цей принцип був закріплений у законодавстві практично всіх розвинутих країн Європи, Америки й Азії. Наприклад, у ст. 17 гл. III «Права і обов'язки народу» Конституції Японії він викладений наступним чином: «Кожен може у відповідності з законом вимагати у держави або місцевих органів публічної влади відшкодування збитків у випадку, якщо шкода заподіяна йому незаконними діями якої-небудь публічної посадової особи» [11].

Звичайно, інститут відповідальності держави має свої особливості у кожній з них. Наведемо декілька прикладів. Так, наприклад, однією з його особливостей у Франції є те, що він жодним чином не пов'язується, як це має місце в деяких інших країнах, з цивільним правопорушенням (деліктом), а, отже, і з Цивільним кодексом. Відповідальність держави тут прийнято виводити зі ст. 13 Декларації прав людини 1789 р., яка проголосила принцип рівного права всіх громадян на державні видатки. Його трактують наступним чином: якщо адміністрація завдає шкоду громадянину (групі громадян), то видатки з її відшкодування повинна взяти на себе держава (казна) і, відповідно, ці видатки повинні бути розподілені між усіма членами суспільства. Іншою особливістю є те, що держава відповідає не тільки за дії чиновників, що несуть службу в органах державної влади, але й за дії посадових осіб інших державних установ (державних шкіл, лікарень, транспорту, пошти тощо). Як бачимо, коло службових осіб, незаконними діями яких завдається шкода і за яких несе відповідальність держава, у Франції значно ширше, ніж в інших країнах. Принагідно зауважимо, що французька модель відповідальності держави та модель органів адміністративної юстиції була взята за основу рядом інших держав (Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Турція, Єгипет) [6, с. 41]. Однією з особливостей ситуації в США є, наприклад, наявність дворівневої системи відповідальності держави за шкоду: відповідальність самої Федерації за незаконні дії федеральних посадових осіб і відповідальність штату за незаконні дії посадових осіб штату тощо.

Отже, починаючи з середини XX ст. ідея відповідальності держави за збитки, незаконно завдані діями (бездіяльністю) її органів, її посадових осіб отримала визнання в законодавстві більшості європейських країн, країнах Північної Америки, Японії і деяких

інших. Причому в одних країнах вона встановлена на конституційному рівні, в інших — регулюється спеціальними законами [6, с. 32–33]. В дореволюційній Росії, як зазначають дослідники, була здійснена лише спроба законодавчого закріплення відповідальності держави в якості загального принципу (третій етап) [5, с. 13].

Враховуючи масштаби одержавлення і специфіку планової економіки в СРСР, період з 1917 р. по 1991 р. пропонуємо виділити в самостійний четвертий етап. Він характерний тим, що в СРСР, як і пізніше в країнах соціалістичного табору, еволюційний хід розвитку інституту відповідальності держави був перерваний. Відповідальність держави за шкоду, завдану незаконними діями органів державної влади, її посадових осіб тільки декларувалась. Спочатку Цивільним кодексом РСФСР від 1922 р., ст. 407 якого було встановлено не універсальну, а обмежену сферу застосування цього інституту («лише у випадках спеціально вказаних законом»), і не щодо держави, а щодо конкретної установи. Згодом в Основах цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік (далі — Основи) і прийнятих на їх базі цивільних кодексах союзних республік також була тільки задекларована відповідальність не держави, а її установ, але уже по сферах заподіяння шкоди — в сфері адміністративного управління (ч. 1 ст. 89 Основ) і в сфері кримінального переслідування (ч. 2 ст. 89 Основ). Для відповідальності посадових осіб, установ за шкоду, неправомірно завдану організаціям (підприємствам) в області адміністративного управління був встановлений особливий порядок — «в порядку, встановленому законом» (ч. 1 ст. 89 Основ, ст. 442 ЦК УРСР). До речі, такий закон до розпаду СРСР так і не був прийнятий.

В чому причина? Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в період до 1965 р., коли практично всі підприємства були державними, а їх прибуток на цілком законних підставах повністю вилучався державою (вищестоящими органами управління), а також в силу єдності фонду державної власності, дійсно не існувало реального економічного сенсу у відшкодуванні державою збитків своїм же державним підприємствам. Проте зауважимо, держава в цей період все-таки несла відповідальність, але не юридичну, а фактичну, економічну. Негативні наслідки незаконних, непродуманих дій органів управління так чи інакше в кінцевому рахунку відображалися на зведеному балансі міністерств (відомств), а, отже, і держави. Натомість, після 1965 р., коли на підприємствах стали створюватися фонди економічного стимулювання, тобто коли держава стала ділитися частиною прибутку з господарюючими суб'єктами державної форми власності, необхідність у функціонуванні інституту відповідальності держави у формі відшкодування їм втрат цих фондів стала очевидною. Але, не дивлячись на численні пропозиції науковців і практиків, ця ідея не отримала законодавчого врегулювання. Цікавим є інше. На основі аналізу великого законодавчого масиву можна стверджувати, що в умовах планової економіки законодавець цілком свідомо, з нашої точки зору, жодного разу не став вирішувати проблему відповідальності держави у сфері адміністративного управління на загальних підставах, тобто по типу позадоговірного (деліктного) зобов'язання. Такою позицією він кожен раз ніби підкреслював те, що підстави виникнення прав і обов'язків у цих правовідносинах і їх суб'єктивний склад не тільки не є типовими для доктрини цивільного права, але й не мають нічого спільного з цивільним деліктним зобов'язанням.

З переходом України до ринкової (змішаної) економіки еволюційний хід розвитку інституту відповідальності держави був знову відновлений. Уже на початку 90-х років ХХ століття було прийнято цілу низку спеціальних законів. Важливо підкреслити, що в

них не проводилося розмежування відповідальності держави в залежності від того, чи збитки (школа) завдані підприємству державної чи недержавної форми власності. Всі суб'єкти господарювання виділялись в них в одну, окрему категорію потерпілих. Проте цілий ряд питань, зокрема, щодо суб'єкта відповідальності, обсягу збитків, які підлягають відшкодуванню, термінології, умов відповідальності тощо, в них вирішувалося по-різному. Різноманітність у вирішенні цих питань, протиріччя і прогалини є характерними і для більш пізнього законодавства.

Тільки з прийняттям Конституції України правило про відшкодування збитків, завданих незаконними актами влади як по змісту, так і по формі набуло значення конституційного принципу. У ст. 56 було проголошено: «Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними повноважень» [12]. Це нова стаття, причому доволі ліберальна, в якій втілено цілий ряд принципових положень. В ній вперше на конституційному рівні всім суб'єктам господарювання, незалежно від форми власності, було надано право на відшкодування збитків. Принципово новим є чітке визначення суб'єкта, за рахунок якого проводиться таке відшкодування, — це кошти самої держави. Причому вона передбачає відшкодування не тільки матеріальної (як це зазвичай пропонувалось), але і моральної шкоди. Значним нововведенням є не стільки те, що введено узагальнююче поняття «органи державної влади», як те, що вона не передбачає і відповідно не допускає жодних винятків чи обмежень із встановленого в ній правила щодо відшкодування збитків (шкоди) до тих чи інших органів будь-якої гілки влади. Новизна цієї статті полягає і в тому, що вона вперше встановила обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану незаконною бездіяльністю її органів, посадових і службових осіб. Тобто не тільки в разі неналежного здійснення владою її прав, але й при невиконанні нею обов'язків.

Безумовно, поява в Конституції України ст. 56 зумовлена не тільки тим, що в економіці з'явилася велика кількість суб'єктів господарювання недержавної форми власності, що об'єктивно вимагало надання певних гарантій щодо відшкодування їм збитків у подібних ситуаціях. Її поява, на наш погляд, значною мірою була зумовлена і необхідністю приведення законодавства України у цій сфері у відповідність з загальноновизнаними нормами і принципами міжнародного права, з загальноприйнятими у міжнародному співтоваристві стандартами прав і свобод людини, передбачених Міжнародним пактом про цивільні та політичні права 1966 р., Європейською Конвенцією про захист прав людини і основних свобод, правом Європейського Союзу [13; 14; 15, с. 94–95]. При цьому слід наголосити, що право Європейського Союзу охоплює переважно регулювання економічних (господарських) відносин.

Закономірно, що ст. 56 Конституції України знайшла своє відображення і подальшу конкретизацію у галузевому і спеціальному законодавстві. Так, у розвиток конституційних положень в Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) було введено ст.ст. 1173–1175. Значна кількість норм, що мають безпосереднє відношення до інституту відповідальності держави саме перед суб'єктами господарювання, містяться у Господарському кодексі України, зокрема статті 19, 47, 78, 147, 249, 255. Крім двох вищеназваних кодексів положення ст. 56 Конституції України були імплементовані в більш ніж сорок спеціальних законів.

Таким чином, уже сам факт існування такого значного масиву правових норм про відповідальність держави і наявність відповідної ієрархії цих норм, вимагає їх аналізу на предмет відповідності положенням Конституції України і реальної можливості їх застосування.

Отже, якщо під таким кутом зору розглянути і проаналізувати цей масив законодавства, то відразу впадає в око не тільки невідповідність його змісту ряду конституційних положень, а й його суперечливість, наявність прогалин, відсутність належної системності тощо, тобто всього того, що створює до певної міри ситуацію правової невизначеності.

Так, наприклад, з незрозумілих причин в ЦК України взагалі не знайшли свого відображення положення Конституції України про відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними. По суті в ньому зроблена спроба «вивести» із зони відповідальності, передбаченої ст. 56 Конституції, цілу гілку влади — органи законодавчої влади. Це ж саме можна сказати і по відношенню до органів прокуратури та органів досудового розслідування. Пункт 6 ст. 1176 ЦК України передбачає відповідальність цих органів лише на «загальних підставах», що прямо протирічить приписам абз. 3 ст. 22 і ст. 56 Конституції України. Не узгоджується з нею і положення ч. 5 ст. 1176 ЦК України, в якому сказано, що відшкодуванню державою підлягає шкода, заподіяна юридичній особі внаслідок постановлення судом незаконного рішення тільки у цивільній справі. Тобто вона не відшкодовується при постановленні незаконного рішення господарським або адміністративним судом.

На жаль, не є досконалим в цьому плані і ГК України. Він, зокрема, суттєво звужує право суб'єктів господарювання на відшкодування завданої їм шкоди тільки випадками заподіяння її незаконними рішеннями органів державної влади. Що ж стосується випадків завдання шкоди незаконними діями чи бездіяльністю цих органів, то про це не згадується в жодній його статті. В той же час як у ст. 56 Конституції України йдеться про посадових і службових осіб, в п. 5 ст. 19 ГК України — тільки про посадових осіб. По різному вирішується питання щодо того, хто повинен відшкодувати збитки. Так, ст. 40 кодексу передбачає, що збитки, завдані незаконними рішеннями Антимонопольного комітету України або його територіальних відділень, відшкодовуються з Державного бюджету України. Натомість, у ст. 74 йдеться про те, що збитки державних комерційних підприємств підлягають відшкодуванню органами державної влади, які їх заподіяли. Можна навести й інші приклади, але це не змінює суті вищенаведеного висновку.

Ще більший різнобіг спостерігається у спеціальному законодавстві. Ми уже не говоримо про понятійний апарат. Так, наприклад, одні закони в якості суб'єкта відповідальності в цих правовідносинах називають Україну як державу (ст. 34 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»), другі — органи державної влади (ст. 155 Земельного кодексу України і ряд інших законів), треті — посадових та службових осіб (ст. 200 Податкового кодексу України та інші закони), четверті — такими суб'єктами називають не органи державної влади, а органи управління (ст. 31 Закону України «Про автомобільний транспорт») тощо. Ще більш невизначена і заплутана ситуація спостерігається у відношенні джерел відшкодування матеріальної і моральної шкоди. В одних законах сказано, що збитки у випадках, що розглядаються, відшкодовуються з Державного бюджету України (ст. 40 ГК України та інші закони), в других — за рахунок

держави (ст. 49 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»), в третій — за рахунок всього майна України як держави (ст. 34 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»), в четвертій — за рахунок коштів бюджету, передбачених таким контролюючим органам (ст. 21 Податкового кодексу України) тощо. Така ж ситуація спостерігається і щодо видів правопорушень, які дають суб'єктам господарювання право на відшкодування збитків. Замість трьох основних видів правопорушень, названих у ст. 56 Конституції України (незаконні рішення, дії і бездіяльність), у більшості спеціальних законів вказується лише один (в кращому випадку два) види таких правопорушень. Причому їх види і підвиди часто формулюються довільно і безсистемно. Зауважимо, що в законодавстві є й інші протиріччя, прогалини і змістовні відмінності, що свідчать про відсутність його належної системності і правову невизначеність в окремих питаннях.

Отже, якщо підсумувати результати проведеного аналізу, то слід дійти висновку, що в Україні в основному завершується формування інституту відповідальності держави за збитки, завдані суб'єктам господарювання незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень, зокрема, сформовані загальні конституційні і галузеві принципи, які деталізуються нормами спеціального законодавства і судовою практикою. Проте ряд важливих і принципових питань, які прямо стосуються законодавчого забезпечення реальної відповідальності держави в цих правовідносинах, є ще невирішеними, а саме:

на законодавчому рівні так і не названий один конкретний суб'єкт відповідальності за заподіяні збитки (шкоду);

існує певна невизначеність щодо джерел відшкодування збитків, і, відповідно, у законодавстві не встановлено чіткого і зрозумілого порядку їх відшкодування за рахунок іншого майна держави;

законодавчо не врегульована участь держави в якості суб'єкта матеріальних і процесуальних правовідносин при відшкодуванні збитків.

Таким чином, все це, на наш погляд, свідчить, з одного боку, про те, що існує велика потреба в серйозних теоретичних дослідженнях проблем, що стосуються інституту відповідальності держави (підстав і умов цієї відповідальності, її правової природи, сутності тощо), а з іншої — що дуже важливим на цьому етапі є пошук теоретично виваженого механізму реалізації норм про відповідальність держави. Адже головне полягає не в тому, щоб встановити у законодавстві таку відповідальність. Не менш важливо, щоб її механізм реально діяв на практиці і захищав права та законні інтереси господарюючих суб'єктів.

1. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: монографія / О. П. Віхров. — К.: Видавничий дім «Слово», 2008. — 512 с.
2. Подцерковний О. П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики / О. П. Подцерковний. — Вид. 1-е. — К.: «Юстиніан», 2006. — 424 с.
3. Беляневич В. Е. Справи про визнання недійсними актів державних та інших органів в практиці арбітражних судів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; арбітражний процес» / В. Е. Беляневич. — Донецьк, 2001. — 20 с.
4. Кирилова Н. А. Гражданско-правовая ответственность государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Н. А. Кирилова. — М., 2003. — 34 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=131645>.

5. Михайленко О. В. Имущественная ответственность за вред, причиненный осуществлением публичной власти: теоретические аспекты и проблемы ее реализации на практике / О. В. Михайленко. — М.: Волтерс Клувер, 2007. — 352 с.
6. Рипинский С. Ю. Юридическая ответственность государства за вред, причиненный предпринимателям / Под науч. ред. К. К. Лебедева / С. Ю. Рипинский. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. — 229 с.
7. Суворов Н. С. Об юридических лицах по римскому праву / Н. С. Суворов. — М.: Статут, 2000. — 299 с.
8. Римское частное право: учебник / Под ред. И. Б. Новицкого и И. С. Перетерского. — М., 1999. — 312 с.
9. Косарев А. И. Римское право / А. И. Косарев. — М.: Юрид. лит., 1986. — 158 с.
10. Минаков И. А. Гражданско-правовое регулирование возмещения государством вреда, причиненного органами государственной власти и их должностными лицами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / И. А. Минаков. — М., 2006. — 22 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1228018>.
11. Конституция Японии от 03.11.1946 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://anime.dvdspecial.ru/Japan/constitution.shtml>.
12. Конституция України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт ООН від 16.12.1966 р.: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. // Юридичний вісник України. — № 49. — 04.12.2004.
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.: ратифіковано законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13. — Стор. 270.
15. Европейское право: учеб. / Отв. ред. Л. М. Энтин. — М.: Норма-Инфра-М, 2002. — 720 с.

Т. Б. Гладченко

ст. викл. кафедри державно-правових наук
Черкаського національного університету
ім. Б. Хмельницького, канд. іст. наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ВИХОВНІ ФУНКЦІЇ

Ключові слова: трудові відносини, правовий статус, конкурс, робочий час, відпустка.

Здійснення кардинальних змін в усіх сферах нашого суспільного життя потребує значного вивчення та аналізу ролі педагогічного працівника як суб'єкта навчально-виховного процесу, адже завдяки його зусиллям відбувається становлення особистості як громадянина України.

Дослідження правового регулювання статусу працівників, які виконують виховні функції, зумовлює розкриття динаміки трудових правовідносин з працівниками зазначеної категорії. Аналіз правового становища громадян під час проходження конкурсного відбору, вдосконалення особливостей правового регулювання робочого часу, часу відпочинку працівників, які виконують виховні функції, дозволять залучити кращих випускників до виховної роботи, підняти престиж педагогічної діяльності.

© Т. Б. Гладченко